

Заробљени умови

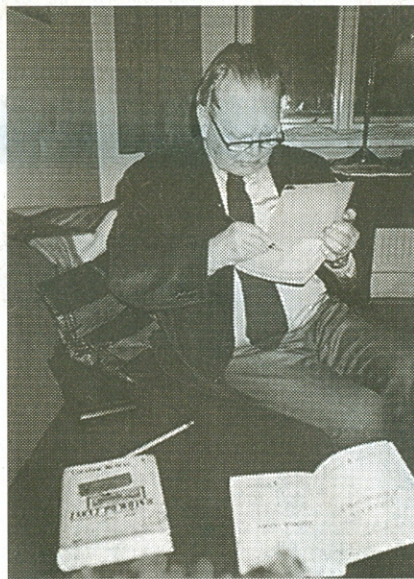
Тони Цаџи

Страх од
равнодушности с
којом се економски
систем Запада
односи према
својим уметницима
и научницима
широко је
распрострањен
међу европским
интелектуалцима

За Чеслава Милоша је Красногруда – „дрвена земља” – била „завичај” – на пољском Rodzinna Eurora, што би се тачније превело као европска отаџбина или европска породица. Али за мене, док сам зурio у пусти бели предео, она је значила Једвабно, Катинь и Бабји Јар – све наомак тог места – да и не помињем црна сећања ближа мом дому. Мој домаћин је, свакако, све то знао: заправо је био лично одговоран за контроверзну пољску публикацију Јана Гроса о покољу у Једвабну. Али присуство највећег пољског песника двадесетог века наткрилило је трагедију која прогони тај регион.

Милош је рођен 1911. у тадашњој руској Литванији. Географски гледано, није био чист „Пољак”, као ни многе друге велике личности пољске књижевности. Адам Загајевски, један од најважнијих живих пољских песника, родио се у Украјини; Жежи Гједроић – највећи писац међу књижевним прогнаницима у двадесетом веку – родио се у Белорусији, као и Адам Мицкјевич, икона пољске књижевне обнове у деветнаестом веку. Посебно је литванско Вилно била космополитска мешавина Пољака, Литванаца, Немаца, Руса и, међу осталима, Јевреја – Исаија Берлин рођен је у оближњој Риги, као и харвардска политичка филозофкиња Џудит Склар.

Одрастао у међуратној пољској републици, Милош је преживео окупацију и већ је уживао изван песнички углед, кад су га послали у Париз као саветника у амбасади нове Народне републике. Али 1951. године он је остао на Западу и две године

Чеслав Милош

касније објавио своје најутицајније дело „Заробљени ум”. Та непрестано доштампавана књига нуди далеко најдубље и најтрајније тумачење привлачне снаге којом је Стаљинизам деловао на интелектуалце и, општије, дражи које за интелигенцију имају ауторитет и ауторитаризам.

Милош проучава четири своја савременика и њихове самообмане на путу од аутономије до послушности, и наглашава потребу интелектуалца за „осећањем припадности”. Две од тих личности о којима говори – Жежи Анджејевски и Тадеуш Боровски – могу бити познате енглеским читаоцима: Анджејевски као аутор романа „Пепео и дијамант”, који је на филм пренео Аджеј Вајда, а Боровски као аутор потресних сећања на Аушвиц

под насловом „Овим путем за гас, даме и господо”.

Али, ту књигу чине незаборавном пре свега две слике. Једна је „Пилула Мурти-Бинг”. Милош је на њу наишао у непознатом роману Станислава Игнација Виткјевича „Незаситост” (1927). У тој причи средњоевропљани, суочени с опасношћу да их прегазе непознате азијске хорде, гутају малу пилулу која их ослобађа страха и стрепње; ободрени њеним дејством, они не само што прихватају своје нове владаре већ то чине са задовољством.

Друга је слика „кетмана” позајмљена из дела Артура де Гобиноа „Религије и филозофије средње Азије”, где француски путник извештава о персијском феномену изабраних идентитета. Они који су интернализовали назив „кетман” могу да живе с противречношћу – да говоре једно а верују друго, да се спокојно прилагођавају сваком новом захтеву својих владара, а да при том верују да су негде у себи очували аутономију слободног мислиоца или барем мислиоца који је слободно изабрао да се подреди идејама и диктатима других.

Кетман, каже Милош, „доноси удобност, подстиче снове о оном што би могло бити, па чак и ограда му допушта утеху сањарења.” Писање „за фиоку” постаје знак унутрашње слободe. У најмању руку његови читаоци узели би га озбиљно кад би само могли да га читају.

Страх од равнодушности с којом се економски систем Запада односи према својим уметницима и научницима широко је распрострањен међу европским интелектуалцима, они

кажу да је боље имати посла с паметним ђаволом него с добродушним идиотом.

Између кетмана и пилуле Мурти-Бинг, Милош сјајно сецира духовно стање сапутника, разочараног идеалисте и циничног слуге времена. Његов есеј је суптилнији од „Помрачења у подне” Артура Кестлера и у њему има мање неумољиве логике него у „Опијуму за интелектуалце” Ремона Арона. Говорио сам о њему у оквиру курса који ми је много година био најдражи – преглед есеја и романа из Средње и Источне Европе који је обухватао дела Милана Кундере, Вацлава Хавела, Ива Андрића, Хеле Коваљи, Паула Гоме и других.

Али почињем да примећујем следеће: док су Кундерини и Андришеви романи или сећања Коваљијеви или Јевгеније Гинзбург и даље доступни америчким студентима, иако им је сама грађа страна, „Заробљени ум” често налази на неразумевање. Милош подразумева да његови читаоци интуитивно схватају духовно стање верника: мушкарца или жене који су се поистоветили са историјом и полетно се сврстали уз систем који им ускраћује слободу изражавања. Године 1951. он је могао оправдано да претпостави да ће та појава – било да је повезана с комунизмом, фашизмом или неким другим обликом политичког угњетавања – читаоцу бити позната.

Наставиће се

Књигу Тонија Цата „Колиба сећања” у издању предузећа „Yes-Pro” можете купити у књижарама или поручити: тел. 011/391-08-04, e-mail: office@yes-pro.com